

NARKOTIKALÄGET

AV BO SVENSSON

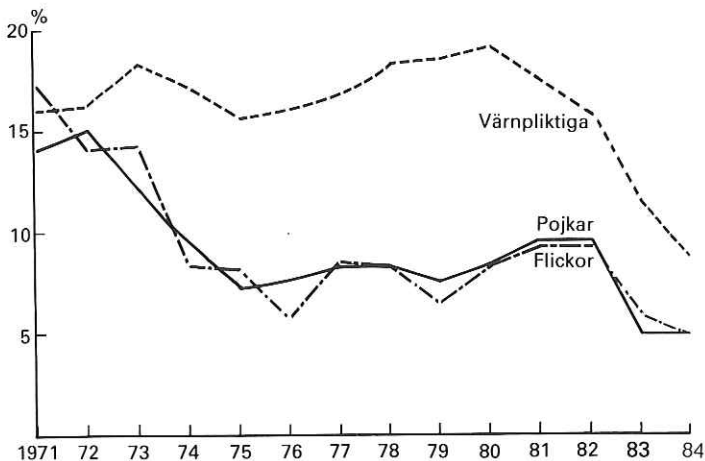
I Dagens Nyheter den 3 juli kunde man läsa att 86 % av svenska folket önskar krafttag mot narkotikan. På annen plats i tidningen står att antalet tvångsvårdade narkomaner ökar drastiskt. Håller svenska folket på att bli bönhört?

För att besvara den frågan bör man först se något på narkotikamissbrukets omfattning och utveckling. Insatserna måste ju ställas mot behovet. Omfattande missbruk kräver omfattande insatser och tvärtom.

Narkotikamissbruket har minskat

Om man först ser till det experimentella missbruket bland ungdomar av framför allt cannabis framgår utvecklingen av nedanstående figur 1.

Andelen elever i årskurs 9 samt andelen värnpliktsinskrivna som uppgett att de prövat narkotika, 1971-1984 i procent av samtliga som besvarat enkäten.

Källa: Skolöverstyrelsens undersökningar av elevers alkohol- och narkotikavanor 1971-1984 samt FOA's undersökningar av värnpliktsinskrivnas alkohol- och narkotikavanor 1971-1984.

Enligt dessa uppgifter var andelen skolpojkar (årsklass 9) som någon gång prövat narkotika 7 % år 1980 och 5 % år 1984. Motsvarande siffror för de värnplikliga var 19 % resp 9 %. Ser man till det aktuella missbruket uppger 2 % av skolpojkarne år 1980 och 1 % år 1984 att de prövat narkotika den senaste månaden medan 3 % resp 1 % av de värnplikliga säger samma sak. Sett i ett tioårsperspektiv innebär det en halvering av siffrorna.

Det är självfallet på det viset att dessa siffror inte är sanna i den meningen att missbruket har just den omfattning som de anger. Siffrorna är minimisiffror och det verkliga missbruket är mera omfattande. Däremot bör de med någon reservation kunna användas som en indikator på hur missbruket utvecklas i vårt land. Reservationen gäller möjligheten att viljan att säga sanningen i dessa enkäter förändras över tid. Blir de intervjuade mer och mer obenäga att uppge eget missbruk kan undersökningarna redovisa en förbättring av narkotikaläget som inte motsvaras av verkligheten.

Emellertid avspeglar figuren en utveckling som känns igen från många andra områden t ex alkoholkonsumtion och tobaksrökning. Den motsvaras också av erfarenheterna i många andra västerländska stater, där ungdomen har bytt livsstil och tar avstånd från droger.

Att en sådan utveckling är på gång vinner också stöd av åldersfördelningen hos personer lagförda för narkotikabrott. Den visar traditionellt en hög andel ungdomar i åldern 15-24 år. År 1975 var andelen så hög som 67 %. År 1982 då den registrerade narkotikabrottsligheten kulminerar har den sjunkit till 51 % och nedgången fortsätter till 48 % år 1983 och 44 % år 1984. Även uttryckt i absoluta tal minskar de lagförda i åldern 15-20 år. Gruppen 25 år och äldre visar däremot en kraftig ökning under perioden 1975-1984, kraftigare ju äldre de lagförda är.

Statistiken stöder således inte den ofta hörda uppfattningen att narkotikabrottsligheten går allt längre ner i åldrarna. Snarare visar den en systematisk förskjutning uppåt i åldrarna. Förhållandet ger stöd för misstanken att »1968 års män« håller fast vid sina drogvanor upp genom åldrarna medan senare generationer väljer en annan livsstil.

Om det tunga missbruket som innebär daglig narkotikakonsumtion eller injektionsmissbruk vet vi mindre. Antalet tunga missbrukare i hela landet uppskattades av narkotikavårdskommittén år 1967 till omkring 10 000. Tio år senare uppskattades antalet av undersökningen om narkotikamissbrukets omfattning (UNO) till mellan 10 000 och 14 000. Någon ny beräkning har inte skett sedan år 1977 men initierade bedömare håller för sannolikt att läget i vart fall inte har försämrats.

Skall man sammanfatta så har narkotikamissbruket stagnerat eller t o m drivits tillbaka särskilt bland ungdomen.

Kontrollpolitiken har skärpts

Straffbestämmelserna på narkotikaområdet har under lång tid varit föremål för ständiga skärpningar. Det är närmast rörande att tänka på att ännu vid utgången av år 1967 maximistraflet för befattning med narkotika var så lågt som ett år. Fem år senare hade straffet tiodubblats samtidigt som reglerna om villkorlig frigivning av grova narkotikalangare först efter två tredjedelar av strafftiden de facto skärpt straffen ytterligare. Under den senaste femårsperioden har lagen skärpts i två omgångar. År 1981 höjdes straffminimum för grovt narkotikabrott från ett till två års fängelse och straffmaximum för

(enkelt) narkotikabrott från två år till tre år. Och år 1985 höjdes straffmaximum för den lindrigaste formen av narkotikabrott från böter till sex månaders fängelse. Framför allt utmärks emellertid den senaste femårsperioden av en kraftig skärpning av rättspraxis i fråga om små innehav av framför allt cannabis.

Utvecklingen under åren 1979-84 framgår av tabell 1.

Tabell 1. Anmälda brott mot narkotikastrafflagen samt personer misstänkta resp lagförda för narkotikabrott.

Typ av uppgifter	År					
	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Anmälda brott mot narkotikastrafflagen (NSL)	22 599	59 425	67 515	68 505	47 999	38 238
Brottstillfällen per misstänkt person	6,3	10	9,5	9,1	7,5	6,8
Personer misstänkta för brott mot narkotikastrafflagen (NSL)	3 557	5 936	7 091	7 496	6 360	5 595
Personer lagförda för narkotikabrott (åttalsunderlåtelse ej medräknade)	3 315	5 219	6 838	6 926	5 991	5 341

Man kan notera den utomordentligt kraftiga ökningen av antalet anmälda brott med drygt 160 % från 1979 till 1980. Det motsvaras inte på långt när av ökningen av antalet misstänkta personer (67 %). Antalet brott per misstänkt har därför ökat från 6 till 10, vilket tyder på en ökad serieupplärning. Parentetiskt kan anmärkas att denna ökning förklarar ett tillskott på 23 000 brott. En stor del av den resterande ökningen beror på riksåklagarens cirkulär år 1980. Cirkuläret innebär att små innehav av framför allt cannabis som tidigare inte ledde ens till rapport numera registreras som brott. Dessutom har polisen hela tiden ökat sina insatser mot gatulangningen. Medelantalet polismän som varje månad avdelats för att bekämpa narkotikabrottligheten ligger år 1980 på 335 polismän att jämföra med 222 år 1975.

Under 1980-talets två första år ökar antalet narkotikabrott ytterligare till en topp år 1982 om drygt 68 000 brott. Bakom ökningen ligger de redovisade omständigheterna. Därefter vänder kurvan neråt och hamnar år 1984 på en nivå som ligger 44 % under 1982 års siffra. Uppgifter från det första kvartalet 1985 tyder på en fortsatt minskning i storleksordningen 2 %.

Bakom nedgången ligger med all sannolikhet en minskad serieupplärning. År 1984 registreras 6,8 brott per misstänkt, en återgång nästan till 1979 års värde. Det kan bero på att polisen tagit intryck av den kritik som riktas mot förfarande att t ex registrera en enda person för 3 378 narkotikabrott (BRÅ-rapport 1983:6 s 65) och på att den har blivit mera

medveten om att bara konsumtion av narkotika inte är straffbar (Rättsfall från hovrätterna, RH 37:83). De misstänkta kan också ha blivit mindre villiga att uppge sina narkotikainnehav. En tredje bidragande faktor är sannolikt att missbrukarna »gått under jorden« och inte så lätt ertappas med narkotika vid polisens razzior mot gatulangningen. Det kan inte heller uteslutas att de faktiskt har blivit färre. Polisinsatserna är nämligen större än någonsin år 1984. 523 polismän är varje månad avdelade för att bekämpa narkotikabrottsligheten, ett värde som ligger 135 % över 1975 års siffra. Det skall dock påpekas att antalet anmälda narkotikabrott resp antalet misstänkta och lagförda personer år 1984 ligger 60-70 % över 1979 års siffror. Någon återgång till 1970-talets förhållanden är det inte tal om.

Huvudintrycket är således ökade polisinsatser och skärpt rättspraxis beträffande små mängder av framför allt cannabis. Intrycket förstärks av en specialanalys av lagförda för befattning med just cannabis. Antalet lagförda för befattning med en ringa mängd har ökat mycket mer än antalet lagförda för medelstora och stora mängder. I sammariktning pekar brottsrubriceringarna i den allmänna lagfördastatistiken. Ringe innehavsbrott ökar mer än andra innehavsbrott. Trenden är ännu mer uttalad för ringa resp enkel narkotikasmuggling. Slutligen skall nämnas att åtalsunderlåtelse för narkotikabrott går ned. Medan åtalsunderlåtelse år 1975 meddelades i 40 % av fallen är motsvarande tal 27 % år 1979 och 14 % år 1984.

Den grova narkotikabrottsligheten uppvisar en motsatt utveckling. Antalet lagförda för grovt narkotikabrott var 298 år 1984, den lägsta siffran minst på tio år. I förhållande till den övriga narkotikabrottsligheten har den grova narkotikabrottsligheten minskat från 15 % år 1975 och 13 % 1979 till 6 % år 1984.

Slutsatsen är helt klar. Samhällets kontrollpolitik skärps fortlöpande och riktas i ökande utsträckning mot den mindre allvarliga narkotikabrottsligheten.

Orsak-verkan

Samhället slår hårdare mot framför allt små innehav av cannabis och det experimentella missbruket bland ungdom av främst denna narkotika stagnerar eller går ner. Kontrollpolitiken är således framgångsrik. Eller?

De mått som har angivits för missbrukets omfattning och samhällets insatser är behäftade med svagheter som har antytts i det föregående. Även om man emellertid skulle godta de redovisade måtten på narkotikamissbruket å ena sidan och kontrollinsatserna å den andra kvarstår mycket stora svårigheter att fastställa orsakssambanden. I Sverige har alkoholförsäljningen gått ner med 20 % under de senaste åtta åren och antalet levercirroser har sjunkit. Alkoholmissbruket har av allt att döma drivits tillbaka. I vilken utsträckning skall det tillskrivas myndigheternas insatser, t ex lördagsstängt, en aktiv prispolitik, upplysning i skolorna om skadeverkningar av alkohol, narkotika och tobak (sk ANT-undervisning) etc? Frågan ställs mot bakgrund av att alkoholkonsumtionen enligt uppgift är på tillbakagång i bl a USA. Detsamma kan sägas om narkotikamissbruket bland ungdom. I stora delar av västerlandet har ungdomen bytt livsstil och avstår från droger. Om orsakerna bakom dessa internationella megatrender vet vi litet, men de påverkar uppenbarligen förhållandena också i vort land.

Omprövning?

Det förefaller övervägande sannolikt att Sverige nu påverkas av en internationell trend som innebär minskat intresse bland allmänheten för alkohol, tobak och narkotika. Tillfället bör utnyttjas för en sänkning av straffet för illegal befattning med narkotika. Därvid bör man inte undanta straffet för grovt narkotikabrott som i dag är oproportionerligt långt och drabbar, inte en grupp välanpassade affärsmän som profiterar på andras missbruk men ett traditionellt kriminalvårdsklientel som i betydande omfattning finansierar sitt eget missbruk med langning. Nuvarande rättstillämpning rubbar den balans mellan olika brotts straffvärden som bör finnas. Som det nu är har vi slagit huvudet i det straffrättsliga taket och det svenska folket kan sägas vara bönhört över hövan på narkotikaområdet. Det är hög tid att ta fasta på professor Nils Bejerots tankar om ett maximistraff på fem års fängelse för narkotikabrottslingar.

En sänkning nu öppnar dessutom möjligheter för framtida beslutsfattare att visa handlingskraft genom straffskärpningar när trenden vänder och intresset för narkotika på nytt blossar upp.

LITTERATUR

Bejerot Nils: *Narkotika och kontrollpolitik* (s 130) Nordiska rådet, 1985.

Solarz Artur: *Narkotikabrottslighet, narkotikamissbruk och kontrollpolitik under perioden 1980-1984* (i BRÅ-Forskning 1985:5 Brottsutvecklingen 1985).

Adresse: Direktör Bo Svensson
Brottsförebyggande rådet
Atlasmuren 1
S-113 21 Stockholm.